

rítóan bátor kisfiújának alakjával együtt. A képek és fényképek kiemelt jelentősége is megmaradt, az emlékek, a traumatikus múlthoz való viszony vizsgálatának, a feldolgozásnak a szüksége, a múlt fogságába ragadtság állapotának leírása, és megmaradt az igény, hogy a fontos, kimondhatatlan dolgokat több irányból is meg kell közelíteni, és addig kell mondani őket hol az esszé, hol a fikció felől, amíg a kimondásuk meg nem kapja azokat a formákat, amelyekben hallhatókká válnak.

De a legnagyobb élmény mégiscsak a hang. Végtelen szabadságot ad a megszólalásnak – pontosan kimunkált mondatai a gondolat öncenzúramentes áradásának illúzióját keltik. Bán Zsófia kialakította azt a könnyedén okos hangot, amely egyszerre köznapi és kifinomult, egyszerre érzelemgazdag és intellektuális – amelyben akkor is ott van a nevetés, az iróniára való hajlandóság, amikor a legkomolyabb dolgokról beszél, és ahol akkor is ott van a fájdalom, amikor a nyelvi poén úgy tesz, mintha a felszínen siklatná az olvasót, és nem is engedné, hogy lenézzen a mélybe.

Ebben a szövegben lehet lélegezni, akkor is, ha éppen arról van szó, hogy az ember kételtű, akinek bőrlégzése van, és aki megfullad, ha a bőrét bekenik zsírral, és mégis hiába kérjük a bőrlégzést szabadon hagyni.

Bán Zsófiának volt már más hangja is, biztos lesz is még. Az ember kíváncsian várja, milyen lesz majd tíz év múlva, miről fog akkor írni, mihez lesz kedve. De ez most nagyon jól szól. Lassan olvastam, hogy sokáig tartson.

F E N Y Ő D Á N I E L

EGY DISKURZUS NULLFOKA

*„Beszélhetnek a kortársak”. Esszék és tanulmányok Weöres Sándorról
(szerk. Radvánszky Anikó)*

A Radvánszky Anikó által szerkesztett *„Beszélhetnek a kortársak”. Esszék és tanulmányok Weöres Sándorról* című tanulmánykötet Weöres életművének alapos és széleskörű feldolgozását nyújtja, ám megkésettsége miatt mégsem képes megújítani a diskurzust, csupán annak összefoglalásaként szolgál. A kötetkorpusz alapja a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013. május 2–3-án tartott azonos című konferencia előadásainak írásbeli változatai, amelyek a szintén 2013-ban tartott Weöres-centenárium alkalmából készült tematikus folyóiratszámok fontosabb szövegeivel egészülnek ki. A névmutatóval együtt több mint négyszáz oldalas gyűjtemény szerzői között a néhány évvel ezelőtt megjelent Weöres-kismonográfiák írói (Bartal Mária, Boros Oszkár, Lócsei Péter és Ócsai Éva) mellett a költő életművének, valamint a 20. századi magyar költészet egészének meghatározó, értő kutatóit találjuk. A tanulmányokat kortárs szépírók és műfordítók esszéi egészítik ki, melyeknek köszönhetően Weöres jelentősége a magyar irodalomban még inkább körvonalazódni látszik.

Szükség is van rá, hiszen a költő életműve kapcsán gyakran emlegetett frázis, hogy irodalomtörténeti helye és jelentősége a mai napig nem tisztázott. Bár a kezdeti lelkesedés után is maradtak költészetének elismerői, a recepció jelentős hányadát kritikusabb hangvétel jellemezte. A marxista irodalomértés felőli visszatérő vád a személytelenségből fakadó, apolitikusnak és közönyösnek vélt magatartás nyomán megfogalmazott irracionális volt. Weöres formanyelvi virtuozitását néhány kivételtől eltekintve még bírálói is elismerték; ennek köszönhetően a „gyermekverseknek” tartott szövegei szélesebb olvasóközönséghez juthattak el, ami hosszú időre meghatározta költészetének kanonikus helyét, valamint elsődleges értelmezési keretét.

A hetvenes–nyolcvanas évek kultúrpolitikai enyhülésével általánossá vált az „esztétikai szabadság” kiterjesztésének igénye. Ekkoriban jelent meg három Weöres-monográfia is, amelyek közül a legmaradandóbbnak Kenyeres Zoltán 2013-ban kis változtatásokkal, bővítésekkel újra kiadott *Tündérsípjá* tűnik. A kilencvenes években az életmű egy-egy szegmensét vizsgáló tanulmányok mellett Domokos Mátyás összeállításában két fontos gyűjteményes kötet jelent meg: a pályatársak Weöressel kapcsolatos írásait magában foglaló *Magyar Orpheus* (Szépirodalmi, Budapest, 1990), valamint a költő nyilatkozatait összegyűjtő *Egyedül mindenkivel* (Szépirodalmi, Budapest, 1993). Schein Gábor 2001-ben jelentette meg monográfiáját (*Weöres Sándor*, Elektra, Budapest, 2001), amely Weöres élettörténetét irodalmi alkotásaival állította párhuzamba. A szövegkiadás fontos állomása volt, hogy a nyolcvanas évekbeli háromkötetes *Egybegyűjtött írások* után a Helikon Kiadó 2009-ben Steinert Ágota szerkesztésével *Egybegyűjtött művek* címmel életmű-sorozatot indított.

A recepció föllendülése a 2013-as Weöres-centenáriumhoz köthető, amely – utólag visszatekintve – három szempontból kifejezetten fontos volt. Összefoglalta az eddigi recepció eredményeit; megmutatta, hogy Weöres életműve a kortárs költészet élő hagyományzála;¹ valamint megtisztította a személytelenségről és megformáltságról szóló diskurzust a szocializmus irodalomértésének már-már megkövesedett, ideológia-alapú kritikájától.

A négy tematikai egységre tagolódó „Beszélhetnek a kortársak”-ból is e célok olvashatók ki. Az első fejezet középpontjában Weöres szeriális versépítkezésén, valamint az Én lokalizálhatatlanságán alapuló szubjektum- és formafelfogás vizsgálata áll. A tanulmányok eltérő, de mindannyiszor izgalmas módon közelítenek tárgyukhoz. Kabdebó Lóránt szerzteágazó nyitótanulmánya Weöres költészetét a második világháború utáni magyar és világirodalmi tendenciák kontextusában helyezi el. Szerinte a háború és a koncentrációs táborok szörnyűségeinek tapasztalata után két (kissé katakretikusan megfogalmazott) művészeti attitűd alakult ki: „az üresség és pusztulás tájképe, és a derűt igénylő elégikusság igénye” (23.), Weöres pedig az utóbbihoz csatlakozva, Poundhoz hasonlóan „az univerzumot átfogó metafizikus líránk mesterévé emelte ki magát” (35.). Míg Kabdebó makroszinten, a korabeli természettudományos elméleteket is bevonva magyarázza Weöres

¹ Ebből a szempontból kifejezetten fontos Harmath Artemisz *Szüntelen jóvátétel* (Helikon, Budapest, 2013) című munkája, amely komparatív elemzéseivel mutat rá különböző poétikai kapcsolódási pontokra több kortárs szerző (például Marno János, Kovács András Ferenc vagy Térey János) és Weöres között.

Ráció Kiadó
Budapest, 2017
408 oldal, 3750 Ft

poétikáját, addig Ács József a költő élettörténetének és attitűdjének kölcsönhatásából bontja ki a pályaképet. Izgalmas végigolvasni, ahogy Ács interpretálásában a szigorú apa által kifogásolt főbb jellemvonások, mint az unottság vagy az életidegenség miként épülnek be és válnak szignifikáns meghatározóivá egy poétika alakulásának.

Az előbbi szerzőktől eltérően, akik Weöres lírájának élet- és hatástörténeti előzményeit tárják fel, Papp Ágnes Klára és Bartal Mária meggyőzően mutatják be e költészet poétikai-retorikai működésmódját. Az identitás oszcillálásának okaként mindketten a nyelv elsőbbségének tapasztalatát teszik meg, így mutatva rá a Weöres költészete kapcsán alkalmazott hagyományos – a nyelvhasználatot a szubjektum hatalma alá rendelő – szerepfelfogás érvénytelenségére. Papp a bahtyini karneváleméletből származó maszk fogalmát vezeti be, amellyel egy olyan, a posztmodernhez hasonló, nyelv által meghatározott beszélőt érzékelhetünk, kinek identitása a beszédmódok és regiszterek egybemosódásával válik lokalizálhatatlanná. Bartal szintén a karneváleméletre támaszkodva a manapság divatosnak számító test- és térpoétika felől közelíti a weöresi versszubjektumhoz; fluiditásának okát a testi jegyek dezantropomorfizációjában, a test és a tér közötti határ feloldódásában látja.

Az említett munkák bújtatva ugyan, de mégiscsak bekapcsolódnak a Páli Attila figyelemre méltó tanulmányában tárgyalt polémiába, amely Szilágyi Ákos *A weöresi magatartás* című esszéjével vette kezdetét.² Szilágyi egy olyan ideológia felől bírálja Weöres személytelen költészetét, melynek mintaképe a jól körülhatárolt, egységes hanggal rendelkező szubjektum. Bár a vita a hetvenes évek végén indult, hogy újra előkerült, jelzi e probléma lezáratlanságát. Páli kezdetben a strukturalista irodalom- és szerzőfelfogás felől közelítve száll szembe Szilágyi vádjával, végső soron azonban ugyanúgy kérdés marad, „fel tudjuk-e oldani a Szilágyi Ákos által vázolt problémát azzal, hogy tudatosan nem keressük Weöres életművében az egységes hangot?” (78.). A kérdés jelzi, hogy a két álláspont közti szakadék nem vagy csak alig csökkenthető, hiszen az egyes irodalomtudományi iskolák melletti elköteleződés egyben hittétel is. Páli állást foglal, azonban elegánsan belátja, hogy e probléma csupán egyénileg, a befogadói ízlés hatókörében oldható fel.

A második fejezet Weöres egyes versciklusainak és műfaji átíratainak elemzéseit tartalmazza, melyek megerősítik az „ezer-ágú”, gyökereivel is szerteágazó, kísérletező költészet toposzát. A költő hagyományba ágyazottságának mélységét a tanulmányok egészen különböző megközelítési módjai is reprezentálják. Míg G. István László Weöres háromsoros verseit a haikus műfajvariánsai alapján tipologizálja, így mutatva rá arra, hogy a távol-keleti kultúra a gondolkodásmód és a tematika mellett a szövegek formavilágát is áthatja, addig Visy Beatrix dolgozatában Babits és a költő korai poétikáját radikalizáló Weöres kapcsolatát tárgyalja a tradicionálisan európai kultúrkörbe tartozó haláltánc műfaján keresztül.

A Rongyszőnyeget, valamint a *Magyar etűdöket* mind a szakma, mind pedig az olvasóközönség elismerte hangzóságuknak és játékosságuknak köszönhetően. Lapis József munkája e két korpusz varázsszövegeként, még inkább gyermekversekként rögzült értelmezési keretét bővíti. Alapos elemzéseivel a hagyományos olvasói elvárásokat felülíró, a gyermekversek világába kevésbé beilleszthető elmúlás-poétikát mutat ki. A megközelítés kilép a bevett értelmezési keretből, s ami kifejezetten izgalmas, hogy bár a szubjektum feloldódásának vágyát a recepció hagyományosan szakrális-filozófiai problémákkal magyarázza, Lapis demisztifikálja a diskurzust – inkább „a mindennapi élethelyzetekben felmerülő hiányról, elégtelenségről, szakadékról” (184.o) beszél.

Az ismert művek újraértelmezése mellett olyan tanulmányok is találhatóak, melyek a Weöres-életmű egy-egy kevésbé ismert darabját dolgozzák fel. Ezek közé tartozik Ócsai

² Szilágyi Ákos: *A weöresi magatartás*, *Kritika*, 1975/9, 20–21.

Éva *Orbis Pictus*-elemzése. A dolgozat első felében Ócsai kontextualizálja a művet; kitér a *Dalok Na Conxy Pan-ból* című ciklus és az *Orbis Pictus* kapcsolatára, valamint Hamvas Béla számmisztikájának Weöresre gyakorolt hatására. Hamvas elméletében a 100 a teljesség száma, efelől pedig érthetővé válik, hogy Weöres műve Comenius 150 verset tartalmazó *Orbis sensualium Pictus*ától eltérően miért 100 verset tartalmaz. A meggyőző bevezető utáni elemzésből azonban nem rajzolódik ki, miben is áll Weöres e művének jelentősége. Nem cáfolja meg érdemben Tüskés Tibor és Kenyeres Zoltán véleményét, miszerint az *Orbis Pictus* Weöres egy kevésbé sikerült darabja,³ ennek fényében pedig a tanulmány inkább egyfajta „leletmenő gesztusnak” tekinthető.

Weöres egyes verseinek elemzéseit tartalmazza a harmadik, *A vers születése és utóélete* című fejezet, melynek nyitó tanulmánya Lócsei Péter alapos filológiai munkája. Lócsei kifejezetten érdekes és szórakoztató adalékokkal szolgál *A vers születése* című disszertáció elkészítésének körülményeit illetően, a dolgozat másik felében pedig a disszertációban is megjelenő verseken keresztül mutatja be, hogy egyes motívumok miként íródnak szét és hagyományozódnak tovább a Weöres-életmű darabjaiban. A fejezet többi tanulmánya alapvetően két típusba sorolható. Egy részük az életmű kitüntetett szövegeivel foglalkozik, mint Hernádi Mária *Tizedik szimfónia*-interpretációja vagy Osztruluczky Sarolta elemzése, amely József Attila-intertextusokat bevonva egy, a hangzóságot meghatározó alakzat, a paronomázia felől közelít Weöres *Valse triste* című költeményéhez. A tanulmányok másik része a szakirodalom által eddig kevésbé reflektált műveket dolgozza fel.

E szempontból hiánypótló Tamás Ferenc nagy ívű, ám néhol naiv, rácsodálkozó elemzése a hosszú ideig méltatlanul elhanyagolt *Az elvesztett napernyő* című hosszúversről. A verset még Fülep Lajos is ki akarta húzatni a készülő *Hallgatás tornya* kötetből.⁴ Tamás Ferenc kiválóan felismeri a szövegben rejlő mitológiai utalásokat, interpretációja azonban az ábrázolt természet és az ember alkotta tárgyi világ változásainak szuggesztív szemléltetésére korlátozódik. Tamás a szerelmi történetet izoláltan, a vershelyzetet „ürügyeként” kezeli. A történet szerinte „olyan banális, hogy szinte szót sem érdemel” (271.), „csupán mellékszál az ernyő történetében” (268.). A megállapításokból adódik, hogy a tanulmány írója a napernyőt a természetleírás kiinduló perspektívájaként és a vers „főszereplőjeként” olvassa, így azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a napernyő, metaforizálódása révén, többszörösen összefonódik a szerelmi történet alakjaival; a jelentésrétegek szétszálazása pedig még világosabban mutatható volna rá a vers erősségeire.

Boros Oszkár és Borszoki Petra munkái intermediális megközelítésük miatt figyelemre méltók. Boros jó érzékkel ötvözi a líraelméleti megközelítést a zenetudomány fogalmi apparátusával. Az ornamentikusnak nevezett líra fogalma a zeneiség felől vizsgálva elhagyja negatív konnotációit; Boros szerint Weöresnél „a versszöveg zenei természetének értelmezhetősége leválik az esztétizáló expresszivitásról, s a ritmus (azaz a zenei formával való azonosság) szemantikuma a szöveghez tapad” (318.o). Borszoki izgalmasan szemlélteti, hogy Gulácsy képeinek vizuális jellegzetességei miként íródnak át Weöres *Dalok Na Conxy Pan-ból* című versébe. Abból kiindulva, hogy Gulácsy gyakran saját elmaszkírozott arcképét festette bele műveibe, Borszoki szerint „[e]zt a fajta stilisztikai játékot [...] a vers a hang játékával idézi, az alakváltást hangnemműltással jeleníti meg” (261.). E két tanulmány kiválóan szemlélteti, hogy az intermediális vizsgálatokkal a Weöres-kutatókat magyarázkodásra készítető, ideológiáktól terhelt problémák – mint a személytelenség vagy az ornamentikusság – hogyan kerülhetők meg, vagy kontextualizálhatók át úgy, hogy felszabaduljanak az ideológiai terhek alól.

A fejezetből Mesterházi Mónika írása erőteljesen kilóg terjedelmét, tartalmát és meg-

³ Kenyeres Zoltán: *Tündérsíp*, Szépirodalmi, Budapest, 1983, 210. Tüskés Tibor: *A határtalan énekese*, Masszi, Budapest, 2003, 116.

⁴ Lator László: Vázlat Weöres Sándorról, *Kortárs*, 1989/6, 139–148.

formáltságát illetően egyaránt. A háromoldalas versösszehasonlító esszé személyességével és közvetlen megszólalásmódjával sokkal inkább a szerző mint szépirodalmi alkotó Weöreshez fűződő viszonyának és érdeklődési körének élőbeszédszerű megvallása. Ilyen jellegű írások a negyedik, egyben utolsó, *Történeti korok és kultúrák – hatástörténeti összefüggések* című fejezetben kaptak helyet, melynek felét olyan tanulmányok teszik ki, amelyek Weöres szövegeinek antik és reformkori irodalmi tradíciókba ágyazottságával foglalkoznak. Közülük figyelemre méltó Szilágyi Márton dolgozata, amely Weöres *Bolond Istókjának* hagyomány- és hatástörténeti előzményeit, valamint e szövegek között elfoglalt helyét részletezi. A fejezet esszéi, mint Szlukovényi Katalin és Lackfi János írása, illetve Vörös István kísérleti, általa esszéversnek nevezett szövege és a mellé írt magyarázat közvetlenül bizonyítják, hogy Weöres teljesítménye jelentős, a kortárs magyar irodalom számára is megkerülhetetlen.

A *„Beszélhetnek a kortársak”* tehát felszámolja a Weöres költészetével kapcsolatos sztereotípiákat, és árnyalja a diskurzus legfontosabb aspektusait – mint a hagyományhoz való viszonyt, illetve a beszélő és a nyelv kapcsolatát –, közben pedig intermediális, valamint test- és térpoétikai szempontok bevonásával újabb megközelítési módokat vázol fel. Mindezek mellett mégis kérdéses, hogy mennyire képes a kötet megújítani a költőről szóló diskurzust. A törzsanyag a már említett 2013-as konferencián előadott tanulmányok írásbeli változata, illetve a Weöres-centenárium környékén megjelent tematikus számok fontosabb dolgozatai. Azóta viszont Bartal Máriának, Boros Oszkárnak, G. István Lászlónak, Lócsei Péternek és Ócsai Évának is jelent már meg könyve Weöres Sándorról.⁵ A kész, érettebb munkák fényében nehéz e – mindenesetre jó kiindulási pontnak tekinthető – tanulmánykötetet nem retrospektív módon olvasni. A benne foglalt tanulmányok egy része olyan újnak tűnő kutatási irányokat vázol fel, melyekre valójában néhány évvel ezelőtt már nagyobb ívű irodalomtudományi művek épültek. Az újszerűség megkérdőjelezése mellett azonban ki kell emelni a kötet fontosságát is. A *„Beszélhetnek a kortársak”* a Weöres-recepció nullfokának tekinthető, amelyből különböző irodalomtudományi iskolák perspektíváján keresztül egyszerre látunk rá a diskurzus korai kérdésirányaira, valamint az attól elmozduló mai eredmények és közelítési módok horizontjára – emiatt pedig semmiképpen sem kerülhető meg.

---

⁵ Bartal Mária: *Áthangzások – Weöres Sándor mítoszpoétikája*, Pesti Kalligram, Budapest, 2014. Boros Oszkár: *Weöresiúda. A líranyelvi, filozófiai és zenei tradíció elemei a Weöres-életműben és annak utóéletében*, Ráció, Budapest, 2015. G. István László: *Dekonstruált ritmika. A vers szótagidőtartam-lüktetésének szimmetriarendje Weöres Sándor Magyar etűdök-verseinek 1. sorozatában*, Ráció, Budapest, 2015. Lócsei Péter: *Weöres-mozaik*, Magyar Nyugat, Vasszilvágy, 2014. Ócsai Éva: *Intertextualitás Weöres Sándor színjátékaiban*, Kijárat, Budapest, 2014.